

Pathology of the Central Bank in the capacity of supervising institutions related to Qard-Al-Hasan and providing solutions for its improvement

Mojtaba Sharifi – PhD Candidate in International Oil and Gas Contract Management, Imam Sadiq University, Tehran, Iran – m.sharifzarchi@isu.ac.ir
Hossein Hassanzadeh Sarvestani – Assistant Professor, Department of Finance, Faculty of Islamic Studies and Management, Imam Sadiq University, Tehran, Iran
Seyyed Reza Jafarifard – PhD Candidate in Banking, Imam Sadiq University, Tehran, Iran

Keywords: Qard-Al-Hasan; Qard-Al-Hasan institutions; Qard-Al-Hasan banks; Qard-Al-Hasan funds; Central Bank; Supervision;

Introduction and Objectives

According to the 2023 Law of the Central Bank of the Islamic Republic of Iran, the Bank is tasked with “preventing violations by supervised entities and sanctioning non-compliant supervised entities.” Article 1 of this law defines “all credit institutions, Qard-Al-Hasan funds, credit cooperatives, and other deposit-taking institutions, leasing companies, exchange offices, asset-management companies of credit institutions, credit-rating agencies providing services to credit institutions, and any other entities engaged in banking operations or payment services” as supervised entities. Therefore, oversight of Qard-Al-Hasan funds, Qard-Al-Hasan banks, and commercial banks that allocate part of their resources through benevolent lending rests with the Central Bank.

This study examines the Central Bank’s supervisory performance regarding Qard-Al-Hasan institutions based on relevant laws and their practical outcomes, identifying instances of non-compliance and existing regulatory gaps. The central research questions are: What are the main supervisory challenges faced by the Central Bank concerning Qard-Al-Hasan institutions, and what strategies can enhance this supervision?

Method

The main strategy of this research was to use thematic analysis to analyze qualitative data. In this research, 20 experts in the field of Qard-Al-Hasan and the Central Bank were first interviewed, and then the interview texts were coded as initial statements. Then, in accordance with the research questions, the coding of “primary themes” was carried out, and by eliminating repetitive themes from 247 initial themes, 116 basic themes were obtained. In the next stage, by analyzing the basic themes, 39 “organizing themes” were abstracted and extracted. After that, 5 “overarching themes” were obtained by examining and analyzing the organizing themes. Then, the network of themes related to the research question was drawn. The focus of the present research was on identifying the issues of the Central Bank in its capacity as a supervisor of Qard-Al-Hasan institutions; however, during the interviews, appropriate solutions were proposed or the opposing themes of some challenges pointed to a coherent and operational solution; Therefore, based on the interviews conducted, solutions have been presented to overcome the problems of the Central Bank's supervision of Qard-Al-Hasan institutions and improve the conditions.

Results

This article examines the pathology of central bank supervision of Qard-Al-Hasan-related institutions. The results of the study show that the main challenges of central bank supervision can be classified into five general categories. First, general supervision challenges include the lack of goal setting for the development of Qard-Al-Hasan and its use in microfinance, the lack of sufficient incentives for institutions and depositors, and weaknesses in culture building and advertising. Second, challenges regarding the Islamic Economic Organization have led to problems in accountability and responsibility due to the lack of transparency in providing information, the lack of a professional supervisory framework, and ambiguity in the supervisory

position. Third, challenges regarding Qard-Al-Hasan funds arise from the lack of an independent and integrated supervisor, weaknesses in the qualification of managers, and the lack of a specific framework for supervising the performance of the funds. Fourth, challenges regarding Qard-Al-Hasan banks include the lack of compliance with current economic needs, restrictions on the ceiling of facilities, and problems in being present in the interbank market. And fifth, the challenges facing the banking network also pose problems due to the imposition of Qard-Al-Hasan facilities and the diversion of resources from the main path, especially due to the lack of transparency and weakness in the Central Bank's supervision. These challenges indicate that serious reforms are needed in the Central Bank's supervisory and management approaches to improve supervision and optimal utilization of Qard-Al-Hasan resources.

Discussion and Conclusions

Analysis of the Central Bank's supervisory challenges over Qard-Al-Hasan institutions shows that this area faces numerous structural, legal, and executive problems. Among the most important of these challenges are the lack of proper prioritization in supervisory policies, the absence of an effective incentive system, fragmentation in fund management, the same view of Qard-Al-Hasan banks and commercial banks, and the weakness in transparency and accountability of the Islamic Economic Organization. These issues have prevented Qard-Al-Hasan as an important microfinance tool from fully achieving its goals.

The solutions proposed in this study are based on reforming the supervisory structure, strengthening transparency, creating material and moral incentives, and separating Qard-Al-Hasan activities from other banking operations. The formation of specialized supervisory institutions, the development of Qard-Al-Hasan banks, the issuance of Qard-Al-Hasan bonds on the stock exchange, and the development of transparent guidelines for fund management are among the key strategies for improving this system. Also, building a culture and attracting public participation through targeted incentives and advertising can help institutionalize Qard-Al-Hasan in society.

آسیب‌شناسی بانک مرکزی در مقام نظارت بر نهادهای مرتبط با قرض‌الحسنه و ارائه راهکارهای بهبود آن

مجتبی شریفی¹

سیدرضا جعفری‌فرد²

حسین حسن‌زاده سروستانی³

چکیده گسترده

مقدمه و اهداف

براساس قانون بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران مصوب 1402، بانک مرکزی وظیفه «جلوگیری از بروز تخلف توسط اشخاص تحت نظارت» و تنبیه «اشخاص تحت نظارت» متخلف را برعهده دارد. در ماده 1 این قانون، «کلیه مؤسسات اعتباری، صندوق‌های قرض‌الحسنه، تعاونی‌های اعتبار و سایر مؤسسات سپرده‌پذیر، شرکت‌های واسپاری (لیزینگ)، صرافی‌ها، شرکت‌های مدیریت دارایی‌های مؤسسات اعتباری، شرکت‌های اعتبارسنجی ارائه‌دهنده خدمات به مؤسسات اعتباری و سایر اشخاصی که به انجام عملیات یا ارائه خدمات بانکی و ارائه ابزارهای پرداخت، اشتغال دارند»، به‌عنوان اشخاص تحت نظارت محسوب می‌شوند؛ ازاین‌رو وظیفه نظارت بر صندوق‌های قرض‌الحسنه، بانک‌های قرض‌الحسنه و بانک‌های تجاری که بخشی از تجهیز و تخصیص منابع آنها در قالب قرض‌الحسنه است، برعهده بانک مرکزی است. در پژوهش حاضر، عملکرد بانک مرکزی در مقام نظارت بر نهادهای قرض‌الحسنه براساس قوانین و مقررات مربوطه و عملکرد نهادهای فعال در حوزه قرض‌الحسنه بررسی شده تا ضمن تعیین قانون‌گریزی‌ها، خلأهای موجود در این زمینه احصا شود. ازاین‌رو، در پژوهش حاضر به این سؤال پرداخته شده که چالش‌های بانک مرکزی در مقام نظارت بر نهادهای مرتبط با قرض‌الحسنه چیست؟ همچنین، چه راهکارهایی برای بهبود نظارت بانک مرکزی بر نهادهای قرض‌الحسنه وجود دارد؟

1. دانشجوی دکتری مدیریت قراردادهای بین‌المللی نفت و گاز دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران. m.sharifizarchi@isu.ac.ir

<https://orcid.org/3906-4647-0002-0009>

2. دانشجوی دکتری بانکداری دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران

srjafarifard74@gmail.com

<https://orcid.org/0612-3979-0002-0009>

3. استادیار گروه مدیریت مالی دانشکده معارف اسلامی و مدیریت دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

hasanzadeh.hosein@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9018-2108>

روش

راهبرد اصلی این پژوهش استفاده از تحلیل مضمون برای تحلیل داده‌های کیفی بوده است. در این پژوهش ابتدا با 20 نفر از خبرگان حوزه قرض الحسنه و بانک مرکزی مصاحبه صورت گرفته و سپس متن مصاحبه‌ها، به صورت گزاره‌های اولیه، کدگذاری شده است. سپس متناسب با سؤالات تحقیق، کدگذاری «مضامین اولیه» انجام شده است که با حذف مضامین تکراری از 247 مضمون اولیه، 116 مضامین پایه حاصل شده است. در مرحله بعد با تجزیه و تحلیل مضامین پایه، 39 «مضامین سازمان‌دهنده» انتزاع و استخراج شدند. پس از آن، 5 «مضامین فراگیر» با بررسی و تجزیه و تحلیل مضامین سازمان‌دهنده، به دست آمده است. سپس شبکه مضامین مرتبط با سؤال پژوهش ترسیم شده است. تمرکز پژوهش حاضر بر احصا مسائل بانک مرکزی در مقام نظارت بر نهادهای قرض الحسنه بوده است؛ اما در خلال مصاحبه‌ها، راهکارهای مناسبی مطرح شده و یا مضمون مخالف برخی چالش‌ها، به راهکاری منسجم و عملیاتی اشاره دارد. از این رو، با استناد به مصاحبه‌ها، راهکارهایی جهت برون‌رفت از مشکلات نظارت بانک مرکزی بر نهادهای قرض الحسنه و بهبود شرایط ارائه شده است.

نتایج

این مقاله به آسیب‌شناسی نظارت بانک مرکزی بر نهادهای مرتبط با قرض الحسنه پرداخته است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که چالش‌های اصلی نظارت بانک مرکزی در پنج دسته کلی قابل طبقه‌بندی است: نخست، چالش‌های عمومی نظارت شامل فقدان هدف‌گذاری برای توسعه قرض الحسنه و استفاده از آن در تأمین مالی خرد، عدم مشوق‌های کافی برای نهادها و سپرده‌گذاران، و ضعف در فرهنگ‌سازی و تبلیغات است؛ دوم، چالش‌های ناظر به سازمان اقتصاد اسلامی به دلیل عدم شفافیت در ارائه اطلاعات، نبود چهارچوب نظارتی حرفه‌ای و ابهام در جایگاه نظارتی، به مشکلاتی در پاسخگویی و مسئولیت‌پذیری منجر شده است؛ سوم، چالش‌های ناظر به صندوق‌های قرض الحسنه ناشی از نبود ناظری مستقل و یکپارچه، ضعف در احراز صلاحیت مدیران، و نبود چهارچوب مشخص برای نظارت بر عملکرد صندوق‌هاست؛ چهارم، چالش‌های ناظر به بانک‌های قرض الحسنه شامل عدم تطابق با نیازهای اقتصادی روز، محدودیت در سقف تسهیلات و مشکلات در حضور در بازار بین‌بانکی است و پنجم، چالش‌های ناظر به شبکه بانکی نیز به دلیل تحمیل تسهیلات قرض الحسنه و انحراف منابع از مسیر اصلی، به‌ویژه در اثر عدم شفافیت و ضعف در نظارت بانک مرکزی، مشکلاتی را به همراه دارد. این چالش‌ها نشان می‌دهند که برای بهبود نظارت و بهره‌برداری بهینه از منابع قرض الحسنه، نیاز به اصلاحات جدی در رویکردهای نظارتی و مدیریتی بانک مرکزی است.

بحث و نتیجه‌گیری

تحلیل چالش‌های نظارتی بانک مرکزی بر نهادهای قرض الحسنه نشان می‌دهد که این حوزه با مشکلات ساختاری، قانونی و اجرایی متعددی روبه‌رو است. از جمله مهم‌ترین این چالش‌ها می‌توان به فقدان اولویت‌گذاری صحیح در سیاست‌های نظارتی، نبود نظام تشویقی مؤثر، پراکندگی در مدیریت صندوق‌ها، نگاه یکسان به بانک‌های قرض الحسنه و بانک‌های

تجاری، و ضعف در شفافیت و پاسخگویی سازمان اقتصاد اسلامی اشاره کرد. این مسائل باعث شده تا قرض الحسنه به عنوان یک ابزار مهم تأمین مالی خرد نتواند به طور کامل به اهداف خود دست یابد.

راهکارهای پیشنهادی در این مطالعه بر پایه اصلاح ساختار نظارتی، تقویت شفافیت، ایجاد انگیزه‌های مادی و معنوی، و تفکیک فعالیت‌های قرض الحسنه از سایر عملیات بانکی استوار است. تشکیل نهادهای تخصصی نظارتی، توسعه بانک‌های قرض الحسنه، انتشار اوراق قرض الحسنه در بورس، و تدوین دستورالعمل‌های شفاف برای مدیریت صندوق‌ها از جمله راهبردهای کلیدی برای بهبود این نظام محسوب می‌شوند. همچنین، فرهنگ‌سازی و جلب مشارکت عمومی از طریق مشوق‌ها و تبلیغات هدفمند می‌تواند به نهادینه‌سازی قرض الحسنه در جامعه کمک کند.

واژگان کلیدی: قرض الحسنه، نهادهای قرض الحسنه، بانک قرض الحسنه، صندوق‌های قرض الحسنه، بانک مرکزی، نظارت.

طبقه‌بندی JEL:

1. مقدمه

براساس قانون بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران مصوب 1402، بانک مرکزی وظیفه «جلوگیری از بروز تخلف توسط اشخاص تحت نظارت» و تنبیه «اشخاص تحت نظارت» متخلف را برعهده دارد. در ماده 1 این قانون، «کلیه مؤسسات اعتباری، صندوق های قرض الحسنه، تعاونی های اعتبار و سایر مؤسسات سپرده پذیر، شرکت های واسپاری (لیزینگ)، صرافی ها، شرکت های مدیریت دارایی های مؤسسات اعتباری، شرکت های اعتبارسنجی ارائه دهنده خدمات به مؤسسات اعتباری و سایر اشخاصی که به انجام عملیات یا ارائه خدمات بانکی و ارائه ابزارهای پرداخت، اشتغال دارند»، به عنوان اشخاص تحت نظارت محسوب می شوند؛ ازاین رو، وظیفه نظارت بر صندوق های قرض الحسنه، بانک های قرض الحسنه و بانک های تجاری که بخشی از تجهیز و تخصیص منابع آنها در قالب قرض الحسنه است، برعهده بانک مرکزی است. در پژوهش حاضر، عملکرد بانک مرکزی در مقام نظارت بر نهادهای قرض الحسنه براساس قوانین و مقررات مربوطه و عملکرد نهادهای فعال در حوزه قرض الحسنه بررسی شده تا ضمن تعیین قانون گریزی ها، خلأهای موجود در این زمینه احصا شود. ازاین رو، در پژوهش حاضر به این سؤال پرداخته شده که چالش های بانک مرکزی در مقام نظارت بر نهادهای مرتبط با قرض الحسنه چیست؟ همچنین چه راهکارهایی برای بهبود نظارت بانک مرکزی بر نهادهای قرض الحسنه وجود دارد؟

2. چهارچوب نظری

2-1. مفهوم قرض الحسنه

در اکثر کتب لغوی و تفسیر تعریف مشخصی از قرض الحسنه وجود ندارد و این سبب شده تا برخی از اندیشمندان بین مفهوم «قرض» و «قرض الحسنه» تفاوت چندانی قائل نباشند. اصولاً قرض و قرض حسن هر دو در مقابل «قرض ربوی» قرار دارند؛ به طوری که در عرف نیز مردم از قرض الحسنه تقریباً همان تعریفی را دارند که علمای لغت و تفسیر از قرض کرده اند (بیک محمدی، 1391، ص 11). ازسوی دیگر، برخی از اندیشمندان معتقدند: با اینکه قرض الحسنه از مصادیق قرض غیرربوی بوده و بسیاری از احکام قرض نیز درباره قرض الحسنه جاری است، اما تمایزی بین آن دو نیز قائل شده اند؛ به گونه ای که در قرض الحسنه «نیازمند بودن وام گیرنده» و «انگیزه معنوی و اخروی وام دهنده» دو رکن اساسی به شمار می روند. در صورتی که در عقد قرض رعایت این دو به عنوان شرط لازم نیست. بنابراین، در مجموع می توان رابطه بین قرض و قرض الحسنه را اعم و اخص مطلق دانست (رفیعی، 1385، ص 60).

2-2. نهادهای مرتبط با قرض الحسنه

در حال حاضر مهم ترین نهادهای موجود در نظام پولی کشور که ارتباط مستقیم با موضوع قرض الحسنه دارند عبارت اند از: بانک مرکزی (نهاد سیاست گذار و ناظر)، سازمان اقتصاد اسلامی (نهاد ناظر برخی صندوق های قرض الحسنه)، صندوق های قرض الحسنه، بانک های تجاری و تخصصی (از منظر نگهداری حساب های سپرده قرض الحسنه) و بانک های قرض الحسنه که می توان آنها را در قالب نهادهای بانکی و غیر بانکی در نظر گرفت.

2-2-1. بانک مرکزی

بانک مرکزی به عنوان تنها نهاد ناظر نظام بانکی کشور و به حسب قانون تنظیم بازار غیر متشکل پولی، جهت برقراری ثبات در سیستم مالی موظف به نظارت بر همه مؤسسات اعتباری است که از این حیث نهادهای قرض الحسنه نیز طبق دستورالعمل‌ها و مقررات موجود ناظر به تأسیس، فعالیت و نظارت بر بانک‌ها و صندوق‌های قرض الحسنه تحت نظر بانک مرکزی فعالیت می‌کنند.

2-2-2. سازمان اقتصاد اسلامی ایران

سازمان اقتصاد اسلامی ایران با هدف ترویج و توسعه فرهنگ قرض الحسنه با حدود 950 صندوق قرض الحسنه در سراسر کشور همکاری داشته و به نوعی آنها را تحت پوشش خود قرار داده است. این سازمان در بهمن 1358 به صورت رسمی آغاز به فعالیت نمود. سازمان اقتصاد اسلامی به صورت سهامی عام به ثبت رسیده است و طبق اساسنامه هدف آن تحقق بخشیدن به تمامی عملیات اقتصادی و مالی با حفظ موازین شرعی و مقررات کشور از طریق پرداخت وام مصرفی بدون بهره، سرمایه‌گذاری و فعالیت‌های اقتصادی از طریق معاملات اسلامی، افتتاح حساب و قبول سپرده بدون بهره، انجام تمامی عملیات مالی و بازرگانی و ... است (پرنده‌آور، 1397، ص 16).

2-2-3. بانک‌های قرض الحسنه

تأسیس بانک‌های قرض الحسنه و عملیاتی شدن و رواج بانکداری قرض الحسنه، پدیده جدیدی در نظام مالی کشور و به نوعی در دنیا محسوب می‌شود. بانک قرض الحسنه مانند دیگر بانک‌های کشور براساس قانون بانکداری مرکزی جمهوری اسلامی، قانون عملیات بانکی بدون ربا و بخشنامه‌های صادره از سوی بانک مرکزی فعالیت می‌کند. بانک‌های قرض الحسنه انحصاراً در قالب عقد قرض الحسنه به صورت حساب پس‌انداز و حساب جاری فعالیت می‌نمایند و برخلاف سایر بانک‌ها افتتاح هر نوع حساب سپرده‌های سرمایه‌گذاری در بانک‌های قرض الحسنه و پرداخت سود به سپرده‌ها ممنوع است.

2-2-4. بانک‌های تجاری

در قانون عملیات بانکی بدون ربا جمهوری اسلامی ایران، توجه خاصی به قرض الحسنه شده است و از این قرارداد در تجهیز و تخصیص منابع استفاده شده است. در طرف تجهیز منابع سپرده‌های پس‌انداز و جاری، براساس قرارداد قرض الحسنه طراحی شده‌اند. در طرف تخصیص نیز قرارداد قرض الحسنه به منزله روش عرضه بدون سود تسهیلات در کنار سایر روش‌های همراه با سود ثابت یا متغیر در قالب قراردادهای مبادله‌ای و مشارکتی در قانون عملیات بانکی بدون ربا توجه شده است. طبق ماده 14 این قانون، بانک‌ها موظف‌اند برای تحقق اهداف بندهای 2 و 9 اصل 43 قانون اساسی، بخشی از منابع خود را از طریق قرض الحسنه به متقاضیان اختصاص دهند.

2-2-5. صندوق‌های قرض الحسنه

صندوق‌های قرض‌الحسنه واحدهای مالی غیربانکی هستند که بدون مشارکت و دخالت دولت و با مشارکت مردم و مؤسسات خصوصی تشکیل شده و با تکنولوژی و رفتار مدیریتی متفاوت با سیستم بانکی به جمع‌آوری سپرده‌های مردم و مؤسسات و پرداخت وام ضروری و کوتاه‌مدت و با کارمزد و بهره کم به آنها اقدام می‌کنند. رشد و گسترش صندوق‌ها در دوران پس انقلاب اسلامی بسیار چشمگیر بوده است؛ به نحوی که تعداد صندوق‌های قرض‌الحسنه از 800 صندوق در سال 1359 به 6 هزار صندوق در سال ۱۳۸۹ رسیده است. براساس اظهارات رئیس کل بانک مرکزی در آذر ماه 1403، در کشور 3500 صندوق قرض‌الحسنه تک شعبه وجود دارد. 1860 صندوق با حساب حقوقی و 750 صندوق با حساب حقیقی مسئولین صندوق در شبکه بانکی در حال فعالیت هستند. حدود 900 صندوق قرض‌الحسنه دارای مجوز نیز غیرفعال هستند.

2-3. مفهوم نظارت

مفهوم «نظارت»¹ از جمله مهم‌ترین و پیچیده‌ترین مسائل در هر نهاد و سازمان و به عبارتی در هر نظام سیاسی و اجتماعی است. از جهت اصطلاحی، «نظارت» به مجموعه عملیاتی گفته می‌شود که طی آن، میزان تطابق عملکرد اشخاص با قوانین و مقررات موجود سنجیده می‌شود تا از این طریق، اطمینان لازم از مطابقت نتایج عملکرد با هدف‌های مطلوب، به دست آید (اخوان کاظمی، 1391، ص 31). همچنین، «نظارت» در مفهوم حقوقی عبارت است از بازرسی و سنجش و ارزیابی اقدامات مجریان و ناظر کسی است که به منظور چنین بازرسی و ارزیابی و سنجشی تعیین می‌شود (قاضی، 1375، ص 352).

2-4. مدل‌های اصلی نظارت مالی

در جوامع مختلف نظام مالی یکی از نخستین بخش‌هایی است که مقررات لازم در خصوص آن صورت گرفته است. مؤسسات مالی با توجه به اینکه نقش کلیدی در اقتصاد هر کشور دارند، همواره در کانون توجه ناظران اقتصادی قرار داشته‌اند. با تحولات قرن بیستم و پیچیده‌تر شدن روابط در بازارهای مالی، نقش بانکداران مرکزی و سایر نهادها و سازمان‌هایی که وظیفه نظارت بر بازارهای مالی را عهده‌دار بودند ابعاد گسترده‌تری یافت و با هدف افزایش کارآمدی این نهادها رویکردهای متفاوت و متعددی ارائه شد (عزیزی، 1389، ص 5). ساختارهای نظارت مالی از کشوری تا کشور دیگر متفاوت است و عملاً هیچ دو کشوری وجود ندارد که ساختار نظارت مالی در آنها کاملاً مشابه یا یکدیگر باشد؛ اما با وجود برخی شباهت‌هایی که در این خصوص میان کشورها وجود دارد، می‌توان به ۴ مدل اصلی «نظارت مالی»² از جمله «یکپارچه»³، «نهادی»⁴، «کارکردی»⁵ و نظارت مبتنی بر هدف و یا «دوقله»⁶ اشاره نمود.

1. Supervision
2. Financial supervision
3. Integrated
4. Institutional
5. Functional
6. Twin Peak

در سال‌های اخیر مدل نظارت یکپارچه بر بازارهای مالی در بین دیگر مدل‌ها، مورد استقبال بسیاری از کشورها از جمله آلمان قرار گرفته است. در این مدل، نظارت بر بانک‌ها، بورس و بیمه همگی توسط یک نهاد ناظر واحد انجام می‌شود. مزیت اصلی این روش نسبت به سایر روش‌ها این است که نظام نظارتی یکپارچه نسبت به نهادهای مستقل نظارتی، با نگاهی وسیع‌تر و با چشم‌اندازی گسترده‌تر بر مدل‌های کسب‌وکار نهادهای مالی نظارت می‌کند (مصطفی‌پور و همکاران، 1394، ص 25).

در مدل نهادی برای بازارهای مالی یک مقام ناظر وجود دارد که برحسب وظیفه و چهارچوب آن بازار عمل می‌کند. نظارت در ایران براساس چنین مدلی است؛ به‌طوری‌که سازمان بورس بر بازار سرمایه، بانک مرکزی بر بازار پول و بیمه مرکزی بر بیمه‌ها و نهادهای زیرمجموعه خود نظارت می‌کنند. هیچ‌یک از این نهادها در این مدل با هم ارتباط قوی ندارند و رشد بازارها جدا از یکدیگر سیاست‌گذاری و تحلیل می‌شود که به این دلیل چندان کارا نیست.

مدل نظارت مبتنی بر هدف یا دوقله برای بهره‌گیری از مزایا و کارایی‌های مدل یکپارچه طراحی شده است و درعین حال تضاد ذاتی قوانین و مقررات مرتبط با صحت و ایمنی مؤسسه، حمایت از سرمایه‌گذاران و شفافیت را مدنظر قرار می‌دهد. در این مدل که در کشور انگلستان نیز اجرایی شده است، به‌منظور عدم بروز تضاد منافع بین اهداف ابتدایی پیش‌گفته، دو نهاد نظارتی مجزا تعیین می‌شود؛ نهادی که نظارت احتیاطی را انجام می‌دهد و نهادی که بر رویه‌های اجرایی کسب‌وکار نظارت می‌کند.

مدل کارکردی برخلاف مدل نهادی بر فعالیت‌های هر شرکت متمرکز است. درواقع، فعالیت شرکت تحت نظارت قرار می‌گیرد نه خود شرکت یا نهاد. در این مدل که تنها کشور آمریکا را می‌توان تابع آن دانست، نهادهای نظارتی متعددی وجود دارند که امور نظارتی را به اجرا درمی‌آورند و بنگاه‌های اقتصادی تحت نظارت نیز ملزم به گزارش‌دهی به نهادهای جداگانه‌ای می‌باشند. هماهنگی بین نهادهای نظارتی در مدل کارکردی بسیار دشوار است و درعمل، گزارش‌دهی به نهادهای مختلف می‌تواند موجب دوباره‌کاری در سیستم و سردرگمی نهادهای گزارش‌دهنده شود (فرهانیان، 1394، ص 126-133).

1-4-2. بانک مرکزی، نهاد ناظر در نظام بانکی ایران

پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال 1357 و با ملی شدن و تغییر ساختار بانک‌ها، تغییراتی در سبک نظارت بانک مرکزی ایجاد شد؛ زیرا براساس دیدگاه قانون‌گذار، همه بانک‌ها دولتی و تحت نظارت دولت هستند و با توجه به اینکه بانک مرکزی یک نهاد دولتی بوده، درعمل موضوع نظارت بانکی کم‌رنگ می‌شود. بنابراین، در این نظام بانکی دولتی اثری از مفهوم نظارت در چهارچوب استانداردهای بین‌المللی در دهه 1360 و ۱۳۷۰ شمسی وجود نداشت. اواخر دهه ۱۳۷۰ دو اتفاق مهم رخ داد: یکی، تأسیس نخستین موسسه اعتباری غیربانکی با مصوبه شورای پول و اعتبار و دیگری اجازه تأسیس و فعالیت بانک‌های غیردولتی براساس قانون مصوب سال ۱۳۷۹. درواقع، با ایجاد بانک‌های خصوصی و

گسترش بانکداری خصوصی و تفاوت‌های گسترده آن با بانکداری دولتی، مفهوم نظارت بر نظام بانکی وارد مرحله جدیدی شد و به‌طور اصولی مورد توجه قرار گرفت (اسدی‌پور، 1394، ص 15).

بانک مرکزی به‌عنوان مرجع نظارتی، دو بخش اصلی در وظیفه نظارتی خود دارد: بخش اول نظارت، صدور مجوز و تدوین چهارچوب‌ها و قوانین مربوط به آن و همچنین، ارزیابی صلاحیت مؤسسان نهادهای بانکی است. بخش دیگر، نظارت بر عملکرد بانک‌هاست که به دو صورت نظارت حضوری و غیرحضوری صورت می‌گیرد. بانک مرکزی در راستای انجام وظیفه قانونی خود، اداره نظارت بر بانک‌های تجاری و اداره نظارت بر بانک‌های تخصصی را تشکیل داده است. این اداره‌ها مسئولیت رسیدگی به حساب‌ها و عملیات شبکه بانکی کشور را برعهده دارند و براساس این، بازرسان آنها در حدود قانون پولی و بانکی کشور، قانون عملیات بانکی بدون ربا، مصوبات شورای پول و اعتبار، آیین‌نامه‌ها و بخشنامه‌های صادر شده بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، به اداره‌های مرکزی و شعب بانک‌ها مراجعه نموده و عملیات بانک‌ها را در راستای اجرای سیاست‌های پولی و اعتباری و سیاست کلی اقتصاد کشور بررسی و کنترل می‌کنند. وظیفه دیگر بازرسان بانک مرکزی، راهنمایی مسئولان شعب بانک‌هاست؛ به‌طوری‌که اگر در حین بازرسی متوجه اشتباهات مسئولان شوند که ناشی از برداشت نادرست از مفاد بخشنامه‌ها و دستورالعمل‌هاست، ضمن انجام اقدام مناسب، راهنمایی‌های لازم را به مسئولان مربوط ارائه می‌دهند.

به‌منظور تسهیل در مسئله نظارت، بانک‌ها مکلف هستند در پایان هر ماه خلاصه عملیات دفتر کل خود را به بانک مرکزی ارسال نمایند. سپس با توجه به اطلاعات ارائه شده، ساختار مالی بانک‌ها مانند کفایت سرمایه، دارایی، درآمد، نقدینگی و مدیریت مالی توسط کارشناسان مالی بانک مرکزی بررسی و تجزیه و تحلیل می‌شود. در مجموع کارشناسان مالی بانک مرکزی در صورت مواجهه با وضعیت نگران‌کننده در یک بانک یا در صورت مشاهده موارد مشکوک، بلافاصله مراتب را به اداره نظارت بر بانک‌ها اطلاع می‌دهند و بازرسان نیز در اسرع وقت به بانک مربوط مراجعه کرده و موارد یادشده را بررسی می‌نمایند (اسدی‌پور، 1394، ص 34).

2-5. قوانین و آیین‌نامه‌های ناظر به نهادهای قرض‌الحسنه

در این بخش تلاش شده است گزیده‌ای از قوانین و آیین‌نامه‌های موجود در زمینه نهادهای قرض‌الحسنه اشاره شود که در مسیر حرکت و فعالیت‌های این نهادها مؤثر و نقش‌آفرین بوده است.

جدول 1. سیر قوانین مربوط به قوانین صندوق‌های قرض‌الحسنه (یافته‌های پژوهش)

عنوان	سال	الزامات
آیین‌نامه اجرایی ثبت تشکیلات و مؤسسات غیرتجاری	1337	ثبت صندوق در دفتر وزارت عدلیه (دادگستری) اخذ مجوز توسط وزارت کشور

بانک مرکزی؛ ناظر مؤسسات اعتباری اخذ مجوز از بانک مرکزی افزون بر وزارت کشور	1351	قانون پولی و بانکی
سازمان اقتصاد اسلامی به عنوان نهادی غیردولتی؛ متولی صندوق‌ها ارائه اساس نامه متحدالشکل برای صندوق‌ها از طرف سازمان	1358	تأسیس سازمان اقتصاد اسلامی
اعطای مجوز به بانک‌ها جهت سپرده‌پذیری و پرداخت تسهیلات قرض الحسنه استفاده از روش‌های تشویقی جهت جذب سپرده‌های قرض الحسنه	1362	قانون عملیات بانکی بدون ربا
بانک مرکزی در کنار وزارت کشور؛ ناظر صندوق‌های قرض الحسنه	1363	مصوبه هیئت وزیران
تصویب نخستین مقررات ویژه صندوق‌ها با رویکرد سخت‌گیرانه همه صندوق‌ها ملزم به دریافت مجوز بانک مرکزی شورای نظارت بانک مرکزی ناظر بر صندوق‌ها	1367	مصوبه شورای پول و اعتبار
رفع برخی از محدودیت‌های مصوبه قبل حذف بانک مرکزی در فرایند اعطای مجوز وزارت کشور مسئول صدور مجوز	1369	مصوبه شورای پول و اعتبار
لغو نظارت بانک مرکزی ارائه اساسنامه توسط نیروی انتظامی	1370	مصوبه هیئت دولت
ایجاد زمینه برای فعالیت مؤسسات اعتباری غیربانکی و جلوگیری از فعالیت مؤسسات غیرمجاز	1379	قانون برنامه سوم توسعه
بانک مرکزی؛ مقام ناظر پولی بر صندوق‌ها	1381	آیین‌نامه اجرایی تأسیس و فعالیت سازمان‌های غیردولتی
وزارت کشور؛ مرجع نظارت عمومی بانک مرکزی؛ مرجع نظارت تخصصی	1382	مصوبه هیئت وزیران
خودداری نیروی انتظامی از صدور مجوز جدید	1383	تصمیمات هیئت دولت در مورد بحران صندوق‌های قرض الحسنه
تنظیم مقررات صدور مجوز و نحوه فعالیت صندوق‌ها بانک مرکزی مسئول صدور مجوز و نظارت بر صندوق‌ها	1383	مصوبه شورای پول و اعتبار
بانک مرکزی؛ تنها مقام ناظر پولی کشور	1383	قانون تنظیم بازار غیرمتشکل

		پولی
خارج شدن صندوق های قرض الحسنه از شمول این آیین نامه	1386	آیین نامه اجرایی قانون بازار غیرمتشکل پولی
صندوق های قرض الحسنه مشمول دستورالعمل های این قانون	1386	قانون مبارزه با پول شویی
صدور مجوز راه اندازی بانک های قرض الحسنه تدوین دستورالعمل های فعالیت قرض الحسنه در این بانک ها	1386	دستورالعمل تأسیس و فعالیت بانک های قرض الحسنه و نظارت بر آنها
نظارت بانک مرکزی بر صندوق ها و الزام به رعایت نسبت های بانکی توسط صندوق ها	1387	بسته سیاستی - نظارتی بانک مرکزی
لزوم دریافت مجوز از بانک مرکزی توسط صندوق ها	1388	بسته سیاستی - نظارتی بانک مرکزی
تدوین دستورالعمل های لازم جهت فعالیت صندوق ها مستثنا شدن صندوق های محدود از این دستورالعمل (ماده 39)	1388	دستورالعمل اجرایی تأسیس، فعالیت و نظارت بر صندوق های قرض الحسنه
معاف شدن صندوق های زیر نظر سازمان از دریافت مجوز	1388	تفاهم نامه بانک مرکزی و سازمان اقتصاد اسلامی
تأکید بر لزوم اخذ مجوز صندوق ها از بانک مرکزی	1389	قانون برنامه پنجم توسعه
تفکیک منابع قرض الحسنه بانک ها و مؤسسات اعتباری	1390	دستورالعمل اجرایی تأسیس و فعالیت صندوق های قرض الحسنه و مؤسسات اعتباری
حذف تبصره 2 ماده 2 در مستثنا کردن صندوق ها از شمول این آیین نامه	1390	اصلاح آیین نامه اجرایی قانون تنظیم بازار غیر متشکل پولی
امکان نظارت بانک مرکزی از صندوق های زیر نظر سازمان اقتصاد اسلامی	1391	مصوبه شورای پول و اعتبار
معافیت صندوق های تک شعبه ای از دریافت مجوز بانک مرکزی	1391	تصمیم بانک مرکزی
تعطیلی یا تجمیع صندوق های چند شعبه ای در یک بانک قرض الحسنه	1392	تصمیم بانک مرکزی
الزام صندوق ها به ارائه اطلاعات خود به بانک مرکزی	1392	تصمیم بانک مرکزی

قانون برنامه ششم توسعه	1395	مستثنا شدن صندوق‌های تک‌شعبه‌ای براساس جذب منابع سالانه 30 میلیارد ریال از اخذ مجوز بانک مرکزی ذکر سازمان اقتصاد اسلامی در قانون و مستثنا کردن صندوق‌های تحت مدیریت این سازمان از نظارت بانک مرکزی
دستورالعمل نحوه ارائه خدمات بانکی به صندوق‌های قرض الحسنه	1401	چهارچوب، شرایط و مدارک لازم جهت اعطای خدمات بانکی به صندوق‌های قرض الحسنه
دستورالعمل تأسیس، فعالیت، نظارت و انحلال صندوق‌های قرض الحسنه تک‌شعبه‌ای	1401	جایگزین دستورالعمل مصوب سال 1388 تأسیس صندوق صرفاً با اخذ اجازه‌نامه تأسیس از بانک مرکزی فعالیت‌های قرض الحسنه مردمی مشمول این دستورالعمل نیستند (ماده 60)
قانون برنامه پنج‌ساله هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران	1403	استفاده بانک مرکزی از ظرفیت بانک‌های قرض الحسنه یا سازمان اقتصاد اسلامی ایران یا کانون‌های صندوق‌های قرض الحسنه در امر نظارت

3. پیشینه پژوهش

در ادامه با مرور پیشینه‌ای از پژوهش‌های مرتبط به بیان جنبه‌های نوآورانه پژوهش پیش رو پرداخته خواهد شد. موسویان (1383) در مقاله خود با عنوان «طرحی برای ساماندهی صندوق‌های قرض الحسنه» ضمن پرداختن به جایگاه و اهمیت قرض الحسنه، جهت ساماندهی صندوق‌های قرض الحسنه و جلوگیری از انحرافات قانونی، پیشنهاد شده است که نوع، شیوه، ابزار و حجم فعالیت صندوق‌ها و مؤسسات قرض الحسنه مشخص شده و مراجعی صلاحیت‌دار جهت اعطای مجوز، نظارت، کنترل و ابطال مجوز تعیین و شیوه‌های حل اختلاف روشن شود.

قضاوی و همکاران (1390) در مقاله خود با عنوان «ساختار قرض الحسنه در ایران و الگوی مبتنی بر اتحادیه‌های اعتباری» به منظور ساماندهی صندوق‌های قرض الحسنه و ارائه سازوکارهای لازم، الگوی اتحادیه‌های اعتباری را پیشنهاد می‌دهند که در کشورهای توسعه‌یافته وظیفه تأمین مالی خرد را برعهده دارند و به‌صورت کاملاً متشکل و در چهارچوب اصول علمی به فعالیت مشغول‌اند.

علیزاده قره‌باغ و روحانی (1393) در گزارشی با عنوان «بانک‌های قرض الحسنه در ایران (ابعاد قانونی، روند شکل‌گیری، و ارزیابی عملکرد)» به مطالعه و بررسی مبانی شرعی و قانونی دستورالعمل فعالیت این بانک‌ها و تبیین ساختار قانونی آنها و مقایسه با دیگر نهادهای مالی می‌پردازد.

بنی طببا (1394) در گزارشی با عنوان «ساماندهی تجهیز و تخصیص منابع قرض الحسنه بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی» به آسیب‌شناسی سازوکارهای تجهیز و تخصیص منابع قرض الحسنه در ایران پرداخته است و منشأ اصلی انحراف در استفاده از منابع قرض الحسنه را خلأ موجود در قانون عملیات بانکی بدون ربا می‌داند.

گروه کارشناسی مرکز پژوهش‌های مجلس (1394) در گزارشی با عنوان «نقش صندوق‌های قرض الحسنه در بازار غیرمتشکل پولی و نحوه نظارت بر آنها» با مرور سیر قوانین حاکم بر صندوق‌های قرض الحسنه و ارزیابی آخرین وضعیت قانون‌گذاری، به ارائه پیشنهادهایی جهت اصلاح رویه نظارت بر صندوق‌های قرض الحسنه می‌پردازد.

قلیچ (1397) در مقاله‌ای با عنوان «آسیب‌شناسی قرض الحسنه در نظام بانکی ایران براساس قواعد بانکداری اسلامی» با مروری بر متن قرارداد و عملیات اجرایی بکارگیری عقد قرض الحسنه در نظام بانکی کشور، چالش‌های فقهی-اقتصادی احصا و راهکارهایی را جهت تقلیل چالش‌ها بیان می‌نماید.

محرابی (1403) در گزارش پژوهشی با عنوان «بررسی وضعیت قرض الحسنه در نظام بانکی کشور و راه‌های تقویت آن»، تحقق کامل بانکداری اسلامی نیازمند اصلاح قوانین و سیاست‌های قرض الحسنه می‌داند و راهکارهایی شامل تغییر عقد سپرده‌های جاری به وکالت، تخصیص بهینه منابع، کاهش ذخیره قانونی، و استفاده از فناوری برای بهبود عملکرد قرض الحسنه در نظام بانکی را پیشنهاد می‌دهد.

در مطالعات صورت گرفته نهادهای قرض الحسنه کاملاً مورد تحقیق قرار نگرفته و به طور دقیق به چالش‌های بانک مرکزی اشاره نشده است؛ در صورتی که در پژوهش حاضر ضمن آسیب‌شناسی عملکرد بانک مرکزی در مقام نظارت بر نهادهای مرتبط با قرض الحسنه، چالش‌های موجود اولویت‌بندی شده و راهکارهایی جهت برون‌رفت از وضعیت فعلی ارائه شده است.

4. روش تحقیق

راهبرد اصلی پژوهش حاضر، «تحلیل مضمون برای تحلیل و تفسیر داده‌های کیفی» است. روش «تحلیل مضمون»¹ یکی از روش‌های ساده و کارآمد تحلیل کیفی است (عابدی‌جعفری و همکاران، 1390، ص 152). تحلیل مضمون روشی است که با شناسایی، تحلیل و گزارش الگوهای (مضامین) داده‌ها، آنها را تبدیل به داده‌هایی غنی، قابل استفاده و تفصیلی می‌کند. براون و کلارک² مراحل زیر را برای اجرای تحلیل مضمون بیان کرده‌اند:

- آشنا شدن با داده‌ها؛
- خلق کدهای اولیه؛
- جستجو برای مضامین؛
- بازبینی مضامین؛

1. Thematic analysis

2. Braun & Clarke

- تعریف و نام‌گذاری مضامین؛

- تولید گزارش (Braun & Clarke, 2006, p. 88).

به‌منظور تکمیل این فرایند، روش شبکه مضامین نیز توسعه داده شده است که شامل سه مرحله می‌شود: 1. استخراج مضامین پایه: در این مرحله، مضامین و الگوهای اولیه از داده‌ها شناسایی و استخراج می‌شوند. این مضامین، مفاهیم کلیدی و مهمی هستند که در متن وجود دارند؛ 2. تشکیل مضامین سازمان‌دهنده: در این مرحله، مضامین پایه با یکدیگر ترکیب می‌شوند و مضامین سازمان‌دهنده شکل می‌گیرند. این مضامین به‌عنوان ساختارهای اصلی برای سازمان‌دهی و دسته‌بندی اطلاعات عمل می‌کنند؛ 3. تشکیل مضامین فراگیر: در این مرحله مضامین فراگیر به‌عنوان اصول کلی و حاکم بر متن به‌وجود می‌آیند. این مضامین، درک عمیق‌تری از محتوای کلی متن ارائه می‌دهند و به تحلیل جامع‌تری کمک می‌کنند. سرانجام، این مضامین به‌صورت یک شبکه ترسیم شده که در آن مضامین برجسته و اصلی هریک از این سطوح، همراه با روابط بین آنها نمایش داده می‌شود (Namey, et al, 2008, p. 138).

5. کاربست روش تحلیل مضمون در پژوهش حاضر

در این پژوهش ابتدا با 20 نفر از خبرگان حوزه قرض‌الحسنه و بانک مرکزی مصاحبه صورت گرفته و سپس متن مصاحبه‌ها، به‌صورت گزاره‌های اولیه، کدگذاری شده است. سپس متناسب با سؤالات تحقیق، کدگذاری «مضامین اولیه» انجام شده است که با حذف مضامین تکراری از 247 مضمون اولیه، 116 مضامین پایه حاصل شده است. در مرحله بعد با تجزیه و تحلیل مضامین پایه، 39 «مضامین سازمان‌دهنده» انتزاع و استخراج شدند. پس از آن، 5 «مضامین فراگیر» با بررسی و تجزیه و تحلیل مضامین سازمان‌دهنده، به دست آمده است.

6. تجزیه و تحلیل داده‌ها

پژوهش حاضر به بررسی و شناسایی چالش‌های مرتبط با نظارت بانک مرکزی بر نهادهای قرض‌الحسنه پرداخته است. نکته قابل تأمل در تحلیل مضامین، تمرکز بر دو نوع از چالش‌هاست: دسته اول، شامل عواملی است که به‌عنوان علل عدم نظارت مطلوب بانک مرکزی بر این نهادها شناسایی شده‌اند، و دسته دوم، پیامدهای ناشی از کاستی‌های نظارتی را دربرمی‌گیرد. در این مطالعه، با بهره‌گیری از دیدگاه‌های خبرگان حوزه قرض‌الحسنه، تلاش شده است تا تمامی ابعاد این چالش‌ها - اعم از علل ریشه‌ای و تأثیرات منفی ناشی از آنها - به‌صورت جامع واکاوی شود. در این بخش خلاصه‌ای از نتایج انجام مراحل روش تحلیل مضمون گزارش شده و سرانجام «شبکه مضامین» به دست آمده ترسیم شده است.

6-1. جدول مضامین پایه مستخرج از مصاحبه‌ها

پس از انجام مصاحبه با خبرگان، نخستین مرحله کار تحلیل مضمون آغاز شد که استخراج مضامین پایه است. همان‌گونه که مطرح شد، از 247 مضمون اولیه مستخرج از 20 مصاحبه تخصصی با خبرگان، با حذف مضامین تکراری

جدول مضامین پایه با 116 مضمون پایه حاصل شده است. با توجه به زیاد بودن تعداد مضامین اولیه، تنها 14 مضمون اولیه پرتکرار در جدول 2 ارائه شده است.

جدول 2. جدول مضامین پایه

مضمون پایه	کد	مضمون پایه فراوانی
دوگانگی و مشخص نبودن متولی و ناظری خاص برای صندوق های قرض الحسنه	Q01	16
خلاً قانونی در احراز صلاحیت های تخصصی و عمومی مدیران صندوق های قرض الحسنه	Q16	14
برابری نرخ ذخیره قانونی بانک های قرض الحسنه با بانک های تجاری	Q18	12
ضعف در فرهنگ سازی ناظر به امر قرض الحسنه	Q63	8
تناقض در ماهیت قرض الحسنه با انتفاعی بودن بانک های تجاری	Q37	6
معافیت صندوق های تک شعبه ای از اخذ مجوز بانک مرکزی	Q32	6
فقدان اعتماد و اراده بانک مرکزی در جهت توسعه قرض الحسنه	Q89	6
شفاف نبودن میزان منابع و مصارف صندوق های قرض الحسنه برای بانک مرکزی	Q10	5
عدم شفافیت در تخصیص منابع قرض الحسنه برای سپرده گذاران	Q38	5
اخذ کارمزد بیش از مزد کار در تسهیلات قرض الحسنه	Q42	5
نبود نگرش و چهارچوب نظارتی منحصر به فرد برای نهادهای قرض الحسنه	Q46	5
محدودیت در سقف تسهیلات قرض الحسنه	Q50	5
نبود دستورالعمل مشخص در استفاده حداکثری از سپرده جاری شبکه بانکی در ارائه تسهیلات قرض الحسنه	Q64	5
استفاده شبکه بانکی از منابع قرض الحسنه در مصارف دیگر	Q114	5

در مرحله بعد طبق سؤال اصلی پژوهش، مضامین سازمان دهنده از مضامین پایه استخراج شده، به دست می آید.

2-6. جدول مضامین سازمان دهنده مستخرج از مصاحبه ها

در این مرحله با تحلیل مضامین پایه، مضامین سازمان دهنده انتزاع شده است. در جدول زیر 39 مضمون سازمان دهنده این پژوهش نمایش داده شده است.

جدول 3. جدول مضامین سازمان دهنده

مضمون پایه	مضمون سازمان دهنده	کد
		مضمون

S01	فقدان دغدغه و هدف گذاری بانک مرکزی در جهت توسعه قرض الحسنه و استفاده حداکثری از آن برای تأمین مالی خرد	Q89-Q88-Q95-Q116
S02	فقدان مقررات گذاری منحصر برای نهادهای قرض الحسنه با توجه به عدم شناخت بانک مرکزی نسبت به ارزش، جایگاه و کارکرد قرض الحسنه	Q46-Q52-Q80-Q86-Q47-Q102-Q48-Q101
S03	ضعف تبلیغات و فرهنگ سازی در امر قرض الحسنه	Q39-Q63-Q99-Q67
S04	نبود عوامل و مشوق های انگیزاننده برای سپرده گذاران قرض الحسنه	Q85-Q104-Q106
S05	فقدان نظام تشویق و امتیازدهی به نهادهای مرتبط با قرض الحسنه	Q66-Q100
S06	عدم شفافیت در نحوه تخصیص و فرایند پرداخت تسهیلات قرض الحسنه برای سپرده گذاران	Q38-Q77-Q84
S07	ضعف نظارتی بانک مرکزی بر تعهدات نهادهای قرض الحسنه ناشی از به کارگیری الگوی وام دهی جدولی	Q109-Q03
S08	جامع و بازدارنده نبودن دستورالعمل های نظارتی بانک مرکزی	Q45-Q14
S09	اخذ کارمزد بیش از مزد کار در تسهیلات قرض الحسنه و تکلیفی بودن آن	Q42-Q51
S10	نبود سازوکاری مشخص جهت استفاده از ظرفیت قرض الحسنه برای تأمین مالی جمعی	Q90
S11	بی توجهی به موضوع اعتبارسنجی در پرداخت تسهیلات قرض الحسنه	Q94
S12	مشخص نبودن متولی و ناظری خاص و مستقل برای صندوق های قرض الحسنه	Q01-Q31
S13	عدم رعایت اصول بانکی ناظر به نرخ کفایت سرمایه و نسبت های مدیریت ریسک در صندوق های قرض الحسنه	Q04-Q08-Q24
S14	انحراف منابع قرض الحسنه صندوق ها در جهت سرمایه گذاری و فعالیت های سوداگرانه	Q09-Q87-Q06-Q30
S15	ضعف در احراز صلاحیت عمومی و تخصیص صندوق های قرض الحسنه	Q16-Q40
S16	یکپارچه نبودن منابع صندوق های قرض الحسنه و عدم شفافیت در تجهیز و تخصیص آنها	Q17-Q10-Q112-Q23
S17	ابهام و تفسیر پذیری قوانین ناظر به صندوق های قرض الحسنه	Q22-Q108
S18	خارج شدن صندوق های قرض الحسنه از چهارچوب قوانین و فراهم شدن بستری برای تخلف	Q11-Q53-Q54-Q73-Q15
S19	محدود بودن امکانات بانک مرکزی در نظارت بر صندوق های قرض الحسنه و	Q32-Q34-Q82-Q33

	عدم به کارگیری ظرفیت نظارت مردمی	
S20	نبود سامانه نظارتی جهت تنظیم گری صندوق های قرض الحسنه و مدیریت عملیات مالی آنها	Q76-Q43-Q105-Q74
S21	خلأ چهارچوب نظارتی مشخص برای صندوق های قرض الحسنه متناسب با ماهیت آنها	Q75-Q70-Q103-Q02-Q71
S22	عدم حمایت بانک مرکزی از صندوق های قرض الحسنه جهت پوشش و مدیریت بهینه هزینه ها	Q115-Q05
S23	عدم حضور بانک های قرض الحسنه در بازار بین بانکی	Q19
S24	فقدان الگوی مطلوب ساختار سرمایه برای بانک های قرض الحسنه	Q61-Q44
S25	عدم امکان پرداخت تسهیلات قرض الحسنه به اشخاص حقوقی	Q78
S26	محدودیت در سقف تسهیلات قرض الحسنه	Q50
S27	برابری نرخ ذخیره قانونی، اضافه برداشت، کفایت سرمایه و ضمانت سپرده بانک های قرض الحسنه با سایر بانک ها	Q56-Q18-Q57-Q58
S28	تحمیلی و در حاشیه بودن جریان قرض الحسنه در شبکه بانکی در اثر تناقض در ماهیت آن و انتفاعی بودن شبکه بانکی	Q37-Q20-Q113-Q69-Q97-Q21-Q96
S29	تکلیف کردن نامتناسب تسهیلات قرض الحسنه به شبکه بانکی به جای تنظیم گری و مشخص کردن اولویت های ترجیحی	Q36-Q65-Q68-Q107-Q49-Q55
S30	نبود دستورالعمل مشخص برای استفاده حداکثری از سپرده جاری شبکه بانکی در ارائه تسهیلات قرض الحسنه	A64
S31	کاهش جذابیت سپرده های قرض الحسنه به دلیل تعیین نرخ سود ثابت و بدون ریسک سپرده های سرمایه گذاری	Q60
S32	عدم استفاده از ابزارهای تشویقی متناسب با روح معنوی قرض الحسنه در شبکه بانکی	Q41-Q79
S33	مشخص نبودن سازوکار و مبنای اولویت دهی به کارکنان شبکه بانکی در دریافت تسهیلات قرض الحسنه	Q91-Q92
S34	انحراف منابع قرض الحسنه شبکه بانکی از مسیر تسهیلات به لیل عدم شفافیت	Q07-Q114-Q83
S35	ذخیره غیرهدفمند و غیرشفاف بخشی از سپرده های صندوق های قرض الحسنه نزد سازمان اقتصاد اسلامی	Q27-Q28-Q13

S36	نظارت‌پذیر نبودن سازمان اقتصاد اسلامی و صندوق‌های ذیل آن در اثر عدم شفافیت	Q35-Q29-Q98-Q93
S37	مبهم و غیر حرفه‌ای بودن چهارچوب نظارتی سازمان اقتصاد اسلامی	Q12-Q110-Q81-Q59
S38	پاسخگو نبودن سازمان اقتصاد اسلامی در شرایط بحرانی در اثر حاکمیتی نبودن جایگاه آن	Q62-Q26-Q72-Q25
S39	تعارض منافع سازمان اقتصاد اسلامی با توجه به سهام‌دار بودن صندوق‌های قرض الحسنه	Q111

3-6. جدول مضامین فراگیر مستخرج از مصاحبه‌ها

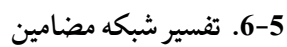
طبق راهبرد تحلیل مضمون، عموماً مضامین فراگیری که از مضامین سازمان‌دهنده استخراج می‌شوند، بالاترین سطح انتزاع و برداشت از متن را دارند. در این مرحله مضامین فراگیر متناسب با سؤال اصلی تحقیق، استخراج شده است. در جدول زیر مضامین فراگیر پژوهش قابل مشاهده است.

جدول 4. جدول مضامین فراگیر

کد مضمون فراگیر	مضمون فراگیر	مضمون سازمان‌دهنده
F01	چالش‌های عمومی نظارت بر نهادهای قرض الحسنه	S01-S02-S03-S04-S05-S06-S07-S08-S09-S10-S11
F02	چالش‌های نظارت بانک مرکزی در نسبت با سازمان اقتصاد اسلامی	S35-S36-S37-S38-S39
F03	چالش‌های نظارت بانک مرکزی بر صندوق‌های قرض الحسنه	S12-S13-S14-S15-S16-S17-S18-S19-S20-S21-S22
F04	چالش‌های نظارت بانک مرکزی بر بانک‌های قرض الحسنه	S23-S24-S25-S26-S27
F05	چالش‌های نظارت بانک مرکز بر قرض الحسنه شبکه بانکی	S28-S29-S30-S31-S32-S33-S34

4-6. شبکه مضامین

آخرین مرحله از راهبرد تحلیل مضمون برای داده‌های کیفی، ترسیم شبکه مضامین است. در شکل زیر، شبکه مضامین مستخرج از تحلیل مضمون در پاسخ به سؤال اصلی پژوهش، رسم شده است.

مطابق با مضامین استخراج شده در بخش قبلی و تحلیل صورت گرفته بر روی آنها و شبکه مضامین مربوط به سؤال اصلی پژوهش، چالش های بانک مرکزی در مقام نظارت بر نهادهای قرض الحسنه در پنج حوزه قابل بررسی است که در ادامه به ذکر و تفسیر آن پرداخته می شود.

1-5-6. چالش های عمومی نظارت

بانک مرکزی در مقام نظارت بر نهادهای قرض الحسنه با برخی مسائل و چالش های عمومی مواجه است که به نهاد خاصی محدود نیست. جدی ترین مسئله ای که در این خصوص احصا شده و خبرگان این حوزه نیز نسبت به سایر مسائل آن را دارای درجه اهمیت و اولویت بالاتری دانسته اند، بحث فقدان دغدغه و هدف گذاری بانک مرکزی در جهت توسعه قرض الحسنه و همچنین، استفاده حداکثری از آن در راستای تأمین مالی خرد است.

قرض الحسنه راهکاری بسیار مهم و کاربردی در تأمین مالی نیازهای خرد و ضروری مردم است؛ اما با توجه به تمرکز بانک مرکزی به فعالیت های پولی و در اولویت قرار نداشتن ساماندهی به نهادهای قرض الحسنه، اولاً، در زمینه تنظیم مقررات و دستورالعمل ها و ثانیاً، در حوزه اجرا و نظارت بر حسن اجرای آن، دغدغه و اراده ویژه ای مشاهده نمی شود. البته ریشه این مسئله این است که معمولاً ارزش، جایگاه و کارکرد نهادهای قرض الحسنه به درستی فهم نمی شود و در تنظیم مقررات و دستورالعمل های نظارتی به شکل خاص و ویژه به موضوع قرض الحسنه نگاه نشود. نتیجه این است که در بسیاری از موارد، قانون گذاری و ارزیابی نهادهای قرض الحسنه همچون دیگر نهادها صورت می گیرد.

از دیگر چالش ها فقدان نظام تشویق و امتیازدهی به نهادهای مرتبط با قرض الحسنه است؛ به طوری که این نهادها در قبال نحوه عملکرد خود در حوزه قرض الحسنه مشوق هایی را روبه روی خود در نظر بگیرند که این خود سبب توسعه امر قرض الحسنه می شود. البته این مشوق ها نه تنها باید برای نهادهای قرض الحسنه در نظر گرفته شود، بلکه باید برای سپرده گذاران قرض الحسنه نیز لحاظ شود. همچنین، بانک مرکزی می تواند با شفافیت در نحوه تخصیص و فرایند پرداخت تسهیلات قرض الحسنه ضمن جلب اعتماد سپرده گذاران، انگیزه آنها را برای سپرده گذاری افزایش دهد.

یکی دیگر از مسائل مهم حوزه قرض الحسنه، تبلیغات و فرهنگ سازی است. سیاست گذار و متولی اصلی این موضوع بانک مرکزی است. عملکرد گذشته نظام بانکی گویای این است که با توجه به مشکلات اقتصادی و اجتماعی که اثر سلبی در تجهیز منابع داشته، در جهت تبیین این مهم و جایگاه و ارزش آن فرهنگ سازی لازم صورت نگرفته است. جامع و بازدارنده نبودن دستورالعمل های نظارتی بانک مرکزی نیز از دیگر چالش های مهمی است که باید به آن توجه شود. البته در حوزه های مختلف دستورالعمل هایی وضع شده است؛ ولی به طور کامل و شفاف همه جوانب پوشش داده نشده و حتی به شکلی نیست که نهاد قرض الحسنه خود را ملزم به اجرای آن بداند و ضمانت اجرایی لازم وجود ندارد.

یکی دیگر از چالش های نظارت بانک مرکزی، عمل نکردن نهادهای قرض الحسنه به تعهداتی است که به موجب وام دهی جدولی به آنها بار شده است. این مسئله موجب بروز مشکلات و حتی بحران های اجتماعی نیز می شود که در این خصوص نیز بانک مرکزی نتوانسته نظارت کافی بر عملکرد آنها و جلوگیری از مشکلات آن داشته باشد.

2-5-6. چالش‌های ناظر به صندوق‌های قرض‌الحسنه

نظارت بر صندوق‌های قرض‌الحسنه با چالش‌ها و مشکلاتی روبه‌روست که مهم‌ترین آنها مشخص نبودن متولی و ناظری خاص و مستقل برای صندوق‌های قرض‌الحسنه است. اگرچه در قانون بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، بانک مرکزی مقام ناظر معرفی شده است، اما به حسب تفاهم‌نامه بانک مرکزی و سازمان اقتصاد اسلامی و قانون برنامه ششم توسعه، نظارت بر تعدادی از صندوق‌ها به سازمان اقتصاد اسلامی سپرده شده است. همچنین، طبق قانون برنامه ششم توسعه و بخشنامه «نحوه ارائه خدمات بانکی به صندوق‌های قرض‌الحسنه»، صندوق‌های تک شعبه‌ای با جذب منابع (حجم سپرده) سالانه زیر 30 میلیارد ریال نیز از اخذ مجوز و همچنین، نظارت بانک مرکزی مستثنا شده است. این موارد باعث شده است که از طرفی نظارت بر صندوق‌ها یکپارچه نباشد و از طرف دیگر، مسئولیت و پاسخگویی نسبت به عملکرد این صندوق‌ها وجود نداشته نباشد.

مشکل دیگری که در این زمینه می‌توان به آن اشاره نمود، این است که با توجه به ماهیت و کارکردی که صندوق‌های قرض‌الحسنه دارند، چهارچوب نظارتی مشخص برای آنها وجود ندارد. از این حیث انتظار می‌رود بانک مرکزی اولاً، در تعیین معیارهای نظارتی، ثانیاً، در وضع مقررات و دستورالعمل‌های لازم در خصوص نحوه ایجاد و انحلال صندوق‌ها و ثالثاً، تسهیل‌گری در اخذ مجوز توسط صندوق‌ها، اهتمام و توجه کافی داشته باشد. ضعف در احراز صلاحیت عمومی و تخصصی مدیران صندوق‌های قرض‌الحسنه از دیگر مسائلی است که گاه موجب انحراف صندوق‌ها و قرار گرفتن آنها در دست ناهلان شده است. همچنین در مواردی مدیران صندوق‌ها، تخصص لازم جهت مدیریت کارای صندوق و پیشگیری از بروز بحران‌ها و مشکلات را ندارند. از این حیث بانک مرکزی مکلف است مقررات و دستورالعمل‌های مشخصی تنظیم نماید.

از دیگر چالش‌های نظارت این است که مدیریت صندوق‌های قرض‌الحسنه ذیل بانک مرکزی یکپارچه نیست؛ از طرف دیگر، باید به این موضوع نیز توجه داشت که امکانات بانک مرکزی از قبیل نیروی انسانی و ابزارهای نظارتی دچار محدودیت است؛ از این رو، به‌منظور نظارت یکپارچه و تخصصی بر صندوق‌ها انتظار است امکانات لازم فراهم شود و همچنین، از ظرفیت نظارت مردمی به‌عنوان بازوی کمکی برای بانک مرکزی استفاده شود. یکپارچه نبودن مدیریت صندوق‌ها عدم شفافیت را به‌دنبال دارد و موجب می‌شود بانک مرکزی اطلاعات کافی در اختیار نداشته نباشد؛ از جمله اینکه سبب شده منابع صندوق‌ها یکپارچه نبوده و در بانک‌های مختلف و حتی حساب اشخاص حقیقی قرار گیرد که خود این موجب عدم شفافیت و انحراف در تجهیز و تخصیص منابع خواهد شد. از دیگر چالش‌هایی که در اثر ضعف نظارتی بانک مرکزی رخ می‌دهد، استفاده از منابع قرض‌الحسنه در جهت سرمایه‌گذاری و فعالیت‌های سوداگرانه از جمله سرمایه‌گذاری در بانک‌های تجاری، خرید مسکن، طلا و ارز توسط برخی از صندوق‌های قرض‌الحسنه است.

3-5-6. چالش‌های ناظر به بانک‌های قرض‌الحسنه

از مهم‌ترین چالش‌های نظارت بر بانک‌های قرض‌الحسنه، فقدان الگوی مطلوب ساختار مالکیت بانک‌های قرض‌الحسنه است؛ به گونه‌ای که در مواردی بانک‌های قرض‌الحسنه برخلاف اهداف اولیه خود، ماهیت بنگاهی پیدا کرده‌اند. از دیگر مشکلاتی که بانک‌های قرض‌الحسنه با آن روبه‌رو هستند، نگاه یکسانی است که بانک مرکزی نسبت به این بانک‌ها در مقایسه با بانک‌های تجاری دارد؛ به گونه‌ای که نرخ ذخیره قانونی، اضافه برداشت، کفایت سرمایه و حتی ضمانت سپرده بانک‌های قرض‌الحسنه با سایر بانک‌ها تفاوتی ندارند و از این حیث لازم است بانک مرکزی با توجه به ماهیت و کارکرد بانک‌های قرض‌الحسنه، به الگوی متفاوتی در برخورد و نظارت بر آنها دست یابد. محدودیت در سقف پرداخت تسهیلات از دیگر مسائلی است که بانک‌های قرض‌الحسنه با آن روبه‌رو هستند. درواقع، گرچه هدف از قرض‌الحسنه، تأمین مالی خرد و نیازهای ضروری مردم است، ولی در جهت تحقق این امر، نرخ تسهیلات متناسب با شرایط تورمی و وضعیت اقتصادی مردم تغییر نکرده است.

از جمله چالش‌هایی که بانک‌های قرض‌الحسنه با آن مواجه بودند، عدم امکان فعالیت بانک‌های قرض‌الحسنه در بازار بین بانکی بود. عدم حضور در بازارهای بین بانکی موجب شده تا بانک‌های قرض‌الحسنه نتوانند نسبت به مازاد منابع خود و یا کسری که با آن دچار می‌شوند، از ظرفیت دیگری استفاده کنند. امکان حضور بانک‌های قرض‌الحسنه در بازار بین بانکی در سال‌های اخیر فراهم شده است؛ اما به نظر می‌رسد لازم است بانک مرکزی یک الگوی عملیاتی ناظر به چگونگی فعالیت این بانک‌ها با توجه به ماهیت خود در بازار بین بانکی طراحی کند.

4-5-6. چالش‌های ناظر به شبکه بانکی

یکی از چالش‌های مهم در حوزه شبکه بانکی، تحمیلی بودن جریان قرض‌الحسنه بر آنها از طرف بانک مرکزی و همچنین، در حاشیه بودن آن، در اثر تناقض ماهیت قرض‌الحسنه با انتفاعی بودن شبکه بانکی است؛ به گونه‌ای که شبکه بانکی انگیزه لازم برای پرداخت تسهیلات قرض‌الحسنه نداشته و به‌جز تسهیلات تکلیفی، تسهیلات قرض‌الحسنه پرداخت نمی‌کند. از دیگر مسائل این حوزه، تکلیف کردن نامتناسب تسهیلات قرض‌الحسنه به شبکه بانکی به‌جای تنظیم‌گری و تعیین اولویت‌های ترجیحی در ارائه تسهیلات است.

به‌دیگرسخن، ازطرفی، تناسبی بین میزان تکلیف و حجم منابع وجود ندارد و ازطرفدیگر، اولویت‌بندی در پرداخت تسهیلات به حسب نیاز روز جامعه و شرایط محیطی صورت نگرفته است. افزون‌بر سپرده پس‌انداز قرض‌الحسنه، سپرده‌های جاری نیز در شبکه بانکی از طریق قرارداد قرض‌الحسنه دریافت می‌شود و منابع ارزان قیمتی برای شبکه بانکی محسوب می‌شود. ازاین‌رو، انتظار می‌رود بخشی از منابع این سپرده برای پرداخت تسهیلات قرض‌الحسنه به کار گرفته شود.

انحراف منابع قرض‌الحسنه شبکه بانکی از مسیر تسهیلات از دیگر چالش‌هایی است که در اثر عدم شفافیت و ضعف در نظارت بانک مرکزی به‌وجود آمده است. این چالش در پژوهش‌های دیگری به‌صورت کمی اثبات و محاسبه شده است (بنی‌طبا، 1396، ص 6-11). ریشه این مسئله اختلاط منابع قرض‌الحسنه با سایر منابع و تشکیل استخر پولی است. از

دیگر چالش‌ها کاهش جذابیت سپرده‌های قرض‌الحسنه و به تبع کاهش منابع قرض‌الحسنه در شبکه بانکی است. این چالش در اثر جذابیت بخشیدن به سپرده‌های سرمایه‌گذاری و تعیین نرخ سود ثابت و بدون ریسک برای این سپرده‌ها ظهور یافته است. به نظر می‌رسد بانک مرکزی برای برون‌رفت از این مسئله، مقررات لازم را در جهت استفاده شبکه بانکی از ابزارهای تشویقی متناسب با روح معنوی قرض‌الحسنه انجام نداده است. اولویت‌بخشی به کارکنان شبکه بانکی در دریافت تسهیلات قرض‌الحسنه و مشخص نبودن سازوکار و مبنایی دقیق برای آن، از دیگر مسائلی است که انتظار است بانک مرکزی نظارت و تنظیم مقررات لازم را در این خصوص انجام دهد.

5-5-6. چالش‌های ناظر به سازمان اقتصاد اسلامی

از جدی‌ترین چالش‌های مربوط به سازمان اقتصاد اسلامی، نظارت‌پذیر نبودن این سازمان برای بانک مرکزی، در اثر نبود شفافیت در ارائه اطلاعات صندوق‌ها و عدم همراهی و تعامل سازنده با بانک مرکزی است. ابهام در جایگاه نظارتی سازمان و همچنین، غیرحرفه‌ای بودن چهارچوب نظارتی آن باعث شده است که شرح وظایف و عملکرد سازمان مبهم باشد و در شرایط بحرانی، مسئولیت و پاسخگویی در قبال مشکلات نداشته باشد. این وضعیت به سبب تخصیصی نبودن نظارت سازمان اقتصاد اسلامی، بروز نبودن سیاست‌های مدیریتی آن، مشخص نبودن چهارچوب نظارتی آن، حاکمیتی نبودن و همچنین، سهامدار بودن در تعدادی از صندوق‌ها رقم خورده است. از دیگر مسائلی که در این حوزه وجود دارد و باید بانک مرکزی نسبت به آن توجه نماید، ذخیره غیرهدفمند و غیرشفاف بخشی از سپرده‌های قرض‌الحسنه نزد سازمان است که قرارداد و ضوابط آن نامعلوم است. از این‌رو، محل مصرف این منابع نامشخص است و ممکن است از این منابع در جهت اهداف سوداگرانه استفاده شود.

7. راهکارها

تمرکز پژوهش حاضر بر احصای مسائل بانک مرکزی در مقام نظارت بر نهادهای قرض‌الحسنه بوده است؛ اما در خلال مصاحبه‌ها، راهکارهای مناسبی مطرح شده و یا مضمون مخالف برخی چالش‌ها، به راهکاری منسجم و عملیاتی اشاره دارد. از این‌رو، با استناد به مصاحبه‌ها، راهکارهایی برای برون‌رفت از این مشکلات نظارت بانک مرکزی بر نهادهای قرض‌الحسنه و بهبود شرایط ارائه می‌شود. درواقع، این راهکارها در راستای برطرف کردن خلأهای قانونی، وضع الزام‌های قانونی، تعریف و تطبیق قوانین و دستورالعمل‌ها، شفاف‌سازی اطلاعات و هوشمندسازی رویه‌ها، ایجاد نظام ارزیابی و تشویق و تعیین نهاد واسط قرض‌الحسنه است.

1-7. راهکارهای عمومی

1-1-7. استفاده از مشوق‌ها و ابزارهای تبلیغی در جهت فرهنگ‌سازی امر قرض‌الحسنه

عدم‌دغدغه مراجع ذی‌ربط از جمله بانک مرکزی در حوزه قرض‌الحسنه موجب شده تا به شکل جدی در جهت معرفی، تبیین ضرورت و جایگاه آن و تبدیل به فرهنگی حسنه در بین اقشار مختلف مردم تلاش نشود. درواقع، می‌توان با ایجاد

مشوق‌های مادی و معنوی برای سپرده‌گذاران قرض‌الحسنه ازسوی بانک مرکزی، این منابع افزایش یابد. برای مثال، می‌توان به تعدادی از سپرده‌گذاران سپرده پس‌انداز قرض‌الحسنه، به قید قرعه کمک هزینه سفرهای زیارتی پرداخت کرد. در زمینه جواز، توجه به دو نکته ضروری است: نخست آنکه، در قراردادهای سپرده پس‌انداز و همچنین، در تبلیغات مربوط به جواز باید دقت شود، این جواز به‌عنوان شرط صریح یا ضمنی قرارداد تلقی نشود؛ زیرا در این صورت، مشمول ربای حکمی خواهد بود. دوم آنکه، تا حد امکان جواز بهتر است ماهیتی معنوی داشته باشند؛ زیرا جواز مادی با توجه به شرایط تورمی اقتصاد کشور، کارکرد انگیزشی چندانی ندارند و نیز با ماهیت تبرعی عقد قرض‌الحسنه همخوانی و سازگاری نخواهند داشت.

2-1-7. لزوم اولویت‌بندی اجتماعی تسهیلات قرض‌الحسنه ازطرف بانک مرکزی

بانک مرکزی می‌تواند به‌منظور بهبود رفاه کل جامعه، حجم بیشتری از نیازهای جامعه را از طریق قرض‌الحسنه مرتفع نماید. ازاین‌رو، باید متناسب با ملاحظات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی جامعه در مصارف قرض‌الحسنه اولویت‌بندی انجام دهد. این امر موجب می‌شود از تخصیص رانته و توصیه‌ای جلوگیری شود و متناسب با اقتضائات محیطی، تسهیلات در محل درست خود استفاده شود.

الف) افزایش انگیزه مردم در سپرده‌گذاری قرض‌الحسنه و توسعه این منابع به‌واسطه شفافیت در نحوه تخصیص منابع قرض‌الحسنه

تفکیک منابع و مصارف قرض‌الحسنه و به‌تبع آن شفافیت و اطلاع‌رسانی در نحوه مصرف منابع قرض‌الحسنه موجب می‌شود این اطمینان به سپرده‌گذاران حقیقی و حقوقی داده شود که سپرده‌های آنها در راستای برطرف کردن نیازهای ضروری نیازمندان و امور خیریه مصرف خواهد شد. ازاین‌رو، انگیزه سپرده‌گذاران فعلی تقویت شده و حتی جذب سپرده‌گذاران جدید را به‌دنبال خواهد داشت.

ب) انتشار اوراق قرض‌الحسنه در بورس

طبق ماده هفت قانون بازار اوراق بهادار مصوب سال 1384، امکان انتشار اوراق قرض‌الحسنه در قالب دستورالعملی مشخص وجود دارد که در سال‌های گذشته از آن غفلت شده است. با کمک این اوراق پول خرد مردم که امکان به‌کارگیری در امور و مصارف دیگر ندارد، از این طریق صرف خرید اوراق قرض‌الحسنه می‌شود. ازاین‌رو، آحاد مردم به‌واسطه این اوراق در امر قرض‌الحسنه و کار خیر شرکت می‌کنند و منابع خرد مردم در جهت تسهیلات قرض‌الحسنه به کار گرفته می‌شود. انتشار نخستین اوراق قرض‌الحسنه با عنوان «مهریران» توسط بانک قرض‌الحسنه مهر ایران در سال‌های اخیر صورت گرفته است و انتظار می‌رود این تجربه ارزیابی و تکرار شود.

ج) تدوین نظام ارزیابی برای نهادهای قرض‌الحسنه

به‌منظور ایجاد انگیزه نسبت به توسعه فعالیت قرض‌الحسنه و عملکرد مؤثرتر در این حوزه، می‌توان یک نظام ارزیابی برای نهادهای قرض‌الحسنه تعریف کرد که طبق آن برحسب عملکرد این نهادها رتبه‌بندی صورت گرفته و به‌ازای امتیازی که به

هر نهاد تعلق می‌گیرد، مشوق‌ها و مزایایی در نظر گرفته شود. به‌عنوان مثال، می‌توان سالانه از مسئولین صندوق‌هایی که براساس شاخص‌های در نظر گرفته شده عملکرد بهتری داشته‌اند، تقدیر و هدیه‌هایی به‌صورت نمادین به آنها صندوق‌ها اعطا شود. درواقع، این امر منجر می‌شود که اهمیت موضوع قرض‌الحسنه برای جامعه بیشتر فهم شود و نهادهای قرض‌الحسنه به‌منظور کسب امتیاز بیشتر، عملکرد بهتری نسبت به دیگران از خود نشان دهند.

د) در نظر گرفته شدن کارمزد به‌عنوان مزد کار در تسهیلات قرض‌الحسنه

درخصوص اخذ کارمزد برای تسهیلات قرض‌الحسنه از نظر فقهی نظرات متفاوتی است؛ ولی نظر مشهور این‌گونه است که به‌ازای مزد کار امکان دریافت کارمزد وجود دارد. در حال حاضر تسهیلات با کارمزد 2 و 4 درصد در بانک‌های قرض‌الحسنه پرداخت می‌شود و صندوق‌های قرض‌الحسنه به‌صورت معمول کارمزد 4 درصد دریافت می‌کنند؛ در صورتی که این امکان وجود دارد که نهادهای قرض‌الحسنه براساس برآورد سالانه از مزد کار (هزینه‌های قابل قبول برای اخذ کارمزد)، کارمزد خود را تعیین و اصلاح کنند. ضمن اینکه نهادهای قرض‌الحسنه می‌توانند با درآمدزایی از طریق ارائه خدمات، کارمزد دریافت وام قرض‌الحسنه را به حداقل برسانند.

3-1-7. راهکارهایی برای شبکه بانکی

الف) تجهیز سپرده جاری و پس‌انداز قرض‌الحسنه در قالب عقد وکالت مشروط و استفاده بهینه از منابع

قرض‌الحسنه جاری در پرداخت تسهیلات قرض‌الحسنه

برای اصلاح سیاست‌های نادرستی که به سوءمصرف از منابع قرض‌الحسنه توسط شبکه بانکی منجر شده است، ضروری است در اصلاح قانون عملیات بانکی بدون ربا همه سپرده‌های قرض‌الحسنه (اعم از جاری و پس‌انداز) صرفاً براساس عقد وکالت و مشروط بر سیاست‌های بانک مرکزی تجهیز شوند. گفتنی است گرچه در طرح اصلاح عملیات بانکی بدون ربا استفاده از عقد وکالت در تجهیز سپرده‌های قرض‌الحسنه تصریح شده است، ولی همچنان سپرده‌های قرض‌الحسنه جاری براساس عقد قرض به تملک بانک درمی‌آید. این امر موجب می‌شود تا بانک‌ها پس از کسر ذخیره قانونی و نگهداری مقداری جهت مدیریت نقدینگی، حجم قابل توجهی از سپرده‌های جاری را در راستای پرداخت تسهیلات قرض‌الحسنه به کار گیرند و از تخصیص آن در مصارف دیگر جلوگیری شود.

اگر سپرده‌های قرض‌الحسنه بانکی (اعم از پس‌انداز و جاری) براساس قرارداد وکالت (و نه قرارداد قرض) طراحی و عملیاتی شوند، در این صورت اصل سپرده به‌صورت خودکار تضمین نخواهد شد؛ زیرا ماهیت وکالت ایجاب می‌کند که بانک به‌عنوان وکیل، مالک اصل سپرده نباشد. برای حل این مسئله، می‌توان ضمانت بازپرداخت اصل سپرده را به‌عنوان شرط ضمن عقد در نظر گرفت و از ابزارهایی مانند بیمه سپرده استفاده کرد. این راهکار دو مزیت عمده دارد: اولاً، بانک‌ها را ملزم می‌کند تا منابع قرض‌الحسنه را صرفاً در مسیرهای مشروع و تعیین شده به کار گیرند و ثانیاً، امنیت سپرده سپرده‌گذاران را با تضمین بازپرداخت اصل سرمایه آنها حفظ می‌کند. این رویکرد می‌تواند به ایجاد اعتماد بیشتر بین مشتریان و شبکه بانکی کمک کند و زمینه‌ساز بهره‌وری بهتر از منابع قرض‌الحسنه در نظام بانکی شود.

ب) تفکیک منابع و مصارف قرض الحسنه از سایر فعالیت‌های بانکی

پیشنهاد می‌شود به منظور موازنه بین منابع و مصارف قرض الحسنه بانک‌ها، عدم اختلاط منابع قرض الحسنه با سایر منابع و همچنین، تجهیز منابع قرض الحسنه طبق سیاست‌های بانک مرکزی، در هر بانک صندوق قرض الحسنه‌ای تشکیل شود که تمامی فعالیت‌های قرض الحسنه بانک در آن صندوق صورت گیرد و این امکان فراهم شود که صورت‌های مالی آن به صورت مستقل حسابرسی و منتشر شوند. البته این راهکار در گذشته مطرح بوده و در سال 1390 دستورالعمل تأسیس و فعالیت صندوق‌های قرض الحسنه مؤسسات اعتباری برای تسهیل همین راهکار تصویب شده است. اما بانک‌های تجاری به جز بانک پارسیان، صندوق قرض الحسنه تشکیل نداده‌اند. برای اینکه این راهکار ضمانت اجرایی پیدا کند، لازم است بانک مرکزی سازوکارهای تشویقی و تنبیهی برای شبکه بانکی در نظر بگیرد.

4-1-7. راهکارهایی برای بانک‌های قرض الحسنه

الف) گسترش بانک‌های قرض الحسنه و تمرکز فعالیت‌های قرض الحسنه بانکی در این بانک‌ها

هدف اصلی بانک‌های تجاری کسب سود و انتفاع است. این انتفاع با فعالیت قرض الحسنه بانک‌ها در تعارض است و همین امر موجب می‌شود تا چندان انگیزه‌ای جهت توسعه منابع قرض الحسنه خود نداشته باشند و حتی از این منابع ارزان‌قیمت در مصارف دیگر استفاده کنند؛ درحالی‌که بانک‌های قرض الحسنه فعالیت خود را در قرض الحسنه منحصر کرده و ضمن پایین بودن ریسک نکول در این بانک‌ها، برخلاف بانک‌های تجاری موجب منفعت برای جامعه و مدیریت کارای قرض الحسنه شده‌اند. از این رو، توسعه بانک‌های قرض الحسنه از راهکارهای توسعه امر قرض الحسنه خواهد بود؛ به طوری که می‌توان به منظور صرفه در مقیاس و توزیع متوازن تر منابع، به جای تعدادی صندوق قرض الحسنه کوچک و ناکارآمد، یک بانک بزرگ قرض الحسنه راه اندازی کرد.

ب) تغییر در نگرش و قانون‌گذاری بانک مرکزی نسبت به بانک‌های قرض الحسنه متناسب با ماهیت آنها

عملکرد بانک مرکزی گواه آن است که نسبت به بانک‌های قرض الحسنه و بانک‌های تجاری نگاه یکسانی دارد. این امر منجر شده که با وجود ماهیت اجتماعی که بانک‌های قرض الحسنه دارند، قوانین و دستورالعمل‌های نظارتی یکسانی را شاهد باشند. یکی از موارد برابری نرخ ذخیره قانونی است. در صورتی که امکان انحراف و بحران در این بانک‌ها کمتر بوده و با این میزان از ذخیره قانونی بخشی از منابع در جهت پرداخت تسهیلات از دست می‌رود. از این رو، می‌توان برای بانک‌های قرض الحسنه متناسب با ماهیتی که دارند الگوی متفاوتی را برای اخذ سپرده قانونی در نظر گرفت. درخصوص اضافه برداشت بانک‌های قرض الحسنه از بانک مرکزی نیز بانک مرکزی می‌تواند در صورت ثبات در شرایط و عملکرد مطلوب بانک قرض الحسنه به آنها بخشودگی داشته باشد.

یکی دیگر از مواردی که بانک‌های قرض الحسنه را دچار محدودیت کرده، عدم حضور آنها در بازار بین بانکی است. در صورتی که می‌توان بازار بین بانکی خاص قرض الحسنه در بین بانک‌های قرض الحسنه در نظر گرفت تا از این طریق

بتوانند بانک‌های قرض‌الحسنه اضافه منابع خود را در آنجا نگهداری کنند و حتی در مواقع ضروری کمبود منابع خود را از آن طریق مرتفع نمایند.

ج) افزایش سقف تسهیلات قرض‌الحسنه و امکان استفاده اشخاص حقوقی

قرض‌الحسنه راهکاری جهت تأمین مالی خرد است که با توجه به شرایط اقتصادی و وضعیت تورم انتظار است در سنوات مختلف، هریک از عناوین تسهیلات افزایش پیدا کند. در سال‌های گذشته گرچه شاهد افزایش چشمگیر نرخ تورم و کاهش سطح رفاه مردم بوده‌ایم، ولی متناسب با این تغییرات سقف تسهیلات قرض‌الحسنه افزایش پیدا نکرده و درعمل، این تسهیلات نتوانسته‌اند در تأمین مالی خرد همچون گذشته نقش‌آفرین باشند. ازطرفی، می‌توان برخی از کسب‌وکارها را به‌مثابه تأمین مالی خرد از طریق قرض‌الحسنه حمایت کرد تا فارغ از بوروکراسی و کاغذبازی‌های مرسوم، آسان‌تر و سریع‌تر تأمین مالی شوند و به دوران بلوغ و ثمردهی نزدیک شوند. البته باید در نظر داشت که افزایش سقف تسهیلات قرض‌الحسنه باید متناسب با عنوان و کارکرد آن تسهیلات در سطح معقولی انجام شود تا افزایش بی‌رویه آن به اهداف منفعت طلبانه منجر نشود.

5-1-7. راهکارهایی برای صندوق‌های قرض‌الحسنه و سازمان اقتصاد اسلامی

الف) ایجاد یک اتحادیه و یا کانون تخصصی ذیل بانک مرکزی در جهت حمایت و نظارت بر صندوق‌های قرض‌الحسنه

همان‌طورکه مطرح شد، مهم‌ترین چالش نظارت بر صندوق‌های قرض‌الحسنه، مشخص نبودن متولی و ناظری خاص و مستقل برای آنها است. یکپارچه شدن نظارت بر صندوق‌ها در یک نهادی ذیل بانک مرکزی موجب می‌شود تا یک مجموعه تخصصی نظارت و حمایت بر صندوق‌ها را عهده‌دار شود. با توجه به اینکه، مجموعه یادشده از خبرگان و صاحب‌نظران این حوزه و با زبان مشترکی برای صندوق‌ها شکل گرفته است، ازاین‌رو، ضمن شناسنامه‌دار شدن صندوق‌ها، اولاً، احصای مسائل دقیق‌تر و در فضای واقعی‌تر خواهد بود، ثانیاً، پذیرش این نظارت و دستورالعمل‌های پیش روی آن برای صندوق‌ها بهتر اتفاق خواهد افتاد و ثالثاً، به‌واسطه اینکه مستقیم در اجرا ورود ندارد، دچار تعارض منافع نخواهد شد. ازطرفی، با توجه به اینکه خود بانک مرکزی ابزار، امکانات و نیروی انسانی کافی جهت نظارت ندارد، از این طریق با تعیین یک نهاد واسطه، که مستقیم در ارتباط و تعامل با بانک مرکزی است، این مشکل برطرف خواهد شد.

ب) ایجاد سامانه متحدالشکل ثبت و فعالیت صندوق‌های قرض‌الحسنه

پراکندگی در نظارت بر صندوق‌های قرض‌الحسنه که در اثر قانون‌گذاری اشتباه، موجب شده تا بانک مرکزی اطلاعاتی از صندوق‌ها نداشته باشد و در جریان عملکرد صندوق‌ها و احتمال بروز بحران در آنها قرار نگیرد. ازطرفی تعدادی از صندوق‌ها نیز در انجام امور مالی و ثبت اطلاعات خود از سیستم‌های سنتی گذشته استفاده می‌کنند. ازاین‌رو، با این مسائل، ضرورت راه‌اندازی سامانه متحدالشکل ثبت در فعالیت صندوق‌های قرض‌الحسنه اثبات می‌شود. مزیت این

سامانه این است که تا زمانی که قوانین نظارتی در این حوزه به طور کامل اصلاح نشده است، اطلاعات لازم از صندوق‌ها در این نرم‌افزار برای بانک مرکزی قابل رؤیت باشد.

ج) ملزم کردن صندوق‌های قرض الحسنه به دریافت خدمات از یک بانک مشخص

صندوق‌های قرض الحسنه منابع خود را به صورت متمرکز در یک بانک نگهداری نمی‌کنند و در عمل، از بانک‌های مختلف استفاده و حتی بخشی از منابع خود را خارج از حساب بانکی نگهداری می‌کنند، ازاین‌رو، دچار پراکندگی در منابع هستند. از این حیث، به منظور نظارت بر منابع و جلوگیری از انحراف صندوق می‌توان طی دستورالعمل‌های ابلاغی صندوق‌ها را موظف کرد خدمات بانکی خود را از طریق یک بانک انجام دهند.

د) تدوین دستورالعمل «سازوکار صلاحیت سنجی عمومی و تخصصی متولیان و مدیران صندوق‌های قرض الحسنه»

با توجه به اینکه مدیریت امر قرض الحسنه نیازمند صلاحیت‌های تخصصی در این حوزه است، انتظار می‌رود بانک مرکزی متناسب با کم و کیف صندوق‌ها و عملکردی که دارند، دستورالعملی را برای انتخاب مدیران صندوق در نظر بگیرند. به موجب این دستورالعمل، صندوق‌ها افزون‌براینکه به اعتبار محلی افراد توجه می‌کنند، ملزم می‌شوند ملاک و معیارهای تخصصی نیز در انتخاب آنها در نظر بگیرند تا مدیریت این صندوق‌ها به نحو احسن خود صورت گیرد و از مسیر اصلی خود منحرف نشوند.

8. نتیجه‌گیری

تحلیل چالش‌های نظارتی بانک مرکزی بر نهادهای قرض الحسنه نشان می‌دهد که این حوزه با مشکلات ساختاری، قانونی و اجرایی متعددی روبه‌رو است. از جمله مهم‌ترین این چالش‌ها می‌توان به فقدان اولویت‌گذاری صحیح در سیاست‌های نظارتی، نبود نظام تشویقی مؤثر، پراکندگی در مدیریت صندوق‌ها، نگاه یکسان به بانک‌های قرض الحسنه و بانک‌های تجاری، و ضعف در شفافیت و پاسخگویی سازمان اقتصاد اسلامی اشاره کرد. این مسائل باعث شده تا قرض الحسنه به عنوان یک ابزار مهم تأمین مالی خرد نتواند به طور کامل به اهداف خود دست یابد.

راهکارهای پیشنهادی در این مطالعه بر پایه اصلاح ساختار نظارتی، تقویت شفافیت، ایجاد انگیزه‌های مادی و معنوی، و تفکیک فعالیت‌های قرض الحسنه از سایر عملیات بانکی استوار است. تشکیل نهادهای تخصصی نظارتی، توسعه بانک‌های قرض الحسنه، انتشار اوراق قرض الحسنه در بورس، و تدوین دستورالعمل‌های شفاف برای مدیریت صندوق‌ها از جمله راهبردهای کلیدی برای بهبود این نظام محسوب می‌شوند. همچنین، فرهنگ‌سازی و جلب مشارکت عمومی از طریق مشوق‌ها و تبلیغات هدفمند می‌تواند به نهادینه‌سازی قرض الحسنه در جامعه کمک کند.

منابع

9. اخوان کاظمی، بهرام (1391). نظارت در نظام اسلامی. تهران: پژوهشکده فرهنگ و اندیشه اسلامی.
10. بنی طب، سیدمهدی (1396). آسیب‌شناسی نظام بانکی (ساماندهی تجهیز و تخصیص منابع قرض الحسنه بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیر بانکی). تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس (دفتر مطالعات اقتصادی).
11. بیک‌محمدی، جواد (1391). قرض و قرض‌الحسنه: جایگاه آن در قرآن، حدیث و فرهنگ جاری جامعه. تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
12. رحیمی‌نژاد، اسماعیل (1394). نقش صندوق‌های قرض‌الحسنه در بازار غیرمتشکل پولی و نحوه نظارت بر آنها. تهران: دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس.
13. رفیعی، رمضانعلی (1385). قرض‌الحسنه در فقه اسلامی و نظام بانکی. مریان، 58-86.
14. عابدی‌جعفری، حسن و دیگران (1390). تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی. اندیشه مدیریت راهبردی، 98-151. doi: 10.30497/smt.2011.163.
15. عادل، سیدمحمدحسین (1391). درآمدی بر استقلال بانک مرکزی. فصلنامه روند، 11-37.
16. عرب‌مازار، عباس، و کیقبادی، سعید (1385). جایگاه قرض‌الحسنه در نظام بانکی ایران. تهران: مرکز پژوهش‌های اقتصادی (دفتر مطالعات اقتصادی).
17. عزیزی، احمد (1389). مقررات‌گذاری و نظارت بر بخش مالی پس از بحران مالی. سمینار تحلیل اقتصاد جهانی، تحولات اخیر در بانک مرکزی و نظارت بر بانک‌ها.
18. علیزاده قره‌باغ، رضا، و روحانی، سیدعلی (1393). بانک‌های قرض‌الحسنه در ایران (ابعاد قانونی، روند شکل‌گیری و ارزیابی عملکرد). تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس (دفتر مطالعات اقتصادی).
19. فرهانیان، م (1394). بررسی نظام‌های نظارتی در بازارهای مالی. مجله اقتصادی، 119-136.
20. قضاوی، حسین، کیانی‌زاده، حسین، ملاکریمی، نعمت‌الله، و موهبتی، یاسر (1390). ساختار صندوق‌های قرض‌الحسنه در ایران و الگوی مبتنی بر اتحادیه‌های اعتباری. مجله اقتصادی-ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی، 7-34.
21. قلیچ، وهاب (1397). آسیب‌شناسی قرض‌الحسنه در نظام بانکی ایران براساس قواعد بانکداری اسلامی. نشریه اقتصاد و بانکداری اسلامی، ۷(۲۵)، 7-30.
22. محرابی، لیلا (1403). بررسی وضعیت قرض‌الحسنه در نظام بانکی کشور و راه‌های تقویت آن. تهران: پژوهشگاه پولی و بانکی کشور.
23. موسویان، سیدعباس (1383). طرحی برای ساماندهی صندوق‌های قرض‌الحسنه. اقتصاد اسلامی، 4(16)، 35-57.

24. موسویان، سیدعباس، فاضلیان، سیدمحسن، و علی حسینی، مهدی (1395). آسیب‌شناسی تعاونی‌های اعتبار و ارائه الگوی مطلوب. اقتصاد اسلامی، 109-136.
25. موسویان، سیدعباس، و میسمی، حسین (1393). نظارت شرعی بر بانک‌ها و مؤسسات مالی اسلامی - ارائه الگوی نظارتی برای نظام بانکی کشور براساس دیدگاه خبرگان. تهران: پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
26. والی‌نژاد، مرتضی (1390). تأکید بر نظارت و کنترل‌های درون سازمانی بانک مرکزی. ماهنامه بانک و اقتصاد، 25-40.

27. Akhavan Kazemi, Bahram. (2011). *Nezārat dar Nezām-e Eslāmī*. [Supervision in the Islamic system]. Tehran: Research Institute of Islamic Culture and Thought. [In Persian]
28. Banitaba, Seyyed Mehdi. (2014). Pathology of the banking system (the system of equipping and allocating loan resources of banks and non-bank credit institutions). Tehran: Majlis Research Center (Economic Studies Office). [In Persian]
29. Beikmohammadi, Javad. (2011). *Qarz va Qarz al-Hasanah: Jāyghāh-e Ān dar Qur'ān, Hadith va Farhang-e Jārī-ye Jāme'eh*. [Qarz and Qarz al-Hasna: its place in the Quran, hadith and the current culture of the society]. Tehran: Imam Sadiq University (AS). [In Persian]
30. Rahiminejad, Ismail. (2014). The role of Qarz Al-Hasna funds in the unincorporated money market and how to monitor them. Tehran: Office of Economic Studies, Majlis Research Center. [In Persian]
31. Rafiei, Ramzan Ali. (2006). *Qarz al-Hasanah dar Feqh-e Eslāmī va Nezām-e Bānkī*. [Qarz al-Hasna in Islamic jurisprudence and banking system]. *Educators*, 58-86. [In Persian]
32. Abedi Jaafari, Hassan and others. (2011). Theme analysis and theme network: a simple and efficient way to explain patterns in qualitative data. *Strategic Management Thought*, 151-98. [In Persian]
33. Adeli, Seyyed Mohammad Hossein. (2012). *Darāmadi bar Estqlāl-e Bānk-e Markazī*. [An income on the independence of the central bank]. *Trend Quarterly*, 11-37. [In Persian]
34. Arab Mazar, Abbas. Kigbadi, Saeed. (2006). The position of Qarzul Hosna in the banking system of Iran. Tehran: Economic Research Center (Economic Studies Office). [In Persian]
35. Azizi, Ahmed (2010). Regulation and supervision of the financial sector after the financial crisis. Seminar on global economic analysis, recent developments in the central bank and bank supervision. [In Persian]
36. Alizadeh Qarabagh, Reza. Rouhani, Seyyed Ali. (2013). *Qarz-ul-Hosna banks in Iran (legal dimensions, formation process and performance evaluation)*. Tehran: Majlis Research Center (Economic Studies Office). [In Persian]
37. Farhanian, M. (2014). Investigating regulatory systems in financial markets. *Economic Journal*, 119-136. [In Persian]
38. Qadawi, Hossein Kayanizadeh, Hossein. Molakarimi, Nematullah, Mohebat, Yasser. (2011). *Sāktār-e Sandūq-hā-ye Qarz al-Hasanah dar Irān va Olgū-ye Mabtanī bar Ittihādiye-hā-ye I'tebārī*. [The structure of Qarz-ul-Hasna funds in Iran and the model based on credit unions. Economic magazine-monthly review of economic issues and policies], 34-7. [In Persian]
39. Qalich, Vahab. (2018). Pathology of Qard-ul-Hasanah in the Iranian Banking System Based on the Rules of Islamic Banking. *Journal of Islamic Economics and Banking*, 7 (25), 7-30 [In Persian]
40. Mehrabi, Leila. (2014). *Barrasi-ye Vazi'yat-e Qarz al-Hasanah dar Nezām-e Bānkī-ye Keshvar va Rāhhā-ye Taqviyat-e Ān*. [Study of the Status of Qard-ul-Hasanah in the Country's Banking System and Ways to Strengthen It]. Tehran: National Monetary and Banking Research Institute [In Persian]
41. Mousaviyan, Seyyed Abbas. Misami, Hossein (2013). *Nezārat-e Shar'ī bar Bānk-hā va Mo'assasāt-e Mālī-ye Eslāmī - Erā'e-ye Olgū-ye Nezāratī barā-ye Nezām-e Bānkī-ye Keshvar bar Asās-e Didgāh-e Khebrgān*. [Shariah supervision of Islamic banks and financial institutions - providing a supervisory model for the

country's banking system based on the experts' point of view]. Tehran: Monetary and Banking Research Institute of the Central Bank of the Islamic Republic of Iran. [In Persian]

42. Mousaviyan, Seyyed Abbas. Fazilian, Seyyed Mohsen. Alihosseini, Mehdi. (2015). Pathology of credit cooperatives and providing the ideal model. *Scientific Research Quarterly of Islamic Economics*, 109-136. [In Persian]
43. Vali Nejad, Morteza. (2011). Ta'kid bar Nezarat va Kontrol-hā-ye Darūn-Sāzmānī-ye Bānk-e Markazī. [Emphasis on supervision and internal controls of the central bank. *Monthly Bank and Economy*, 25-40. [In Persian]
44. Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 77-101.
45. Namey, E., Guest, G., Thairu, L., & Johenson, L. (2008). Data reduction techniques for large qualitative data sets. *Handbook for team-based qualitative research*, 137-161.